

کاهش تعداد، افزایش محتوا و کیفیت

مقایسه تعداد و کیفیت کتاب‌های ارزیابی شده در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷

معمولاً در پایان هر دوره از فعالیت سامان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی گزارش یا گزارش‌هایی در مجله جوانه منتشر می‌شود تا ناشران در جریان روند رویدادها قرار گیرند. بیستمین دوره سامان‌دهی (که به بررسی کتاب‌های چاپ نخست ۱۳۹۷ اختصاص داشت) در حالی پایان یافت که در نیمه دوم سال ۱۳۹۷ ناشران با گرانی قابل توجهی در حوزه کاغذ روبه‌رو شدند. مجله جوانه با مقایسه این دوره با دوره پیش‌تر کوشیده است ضمن ارائه گزارشی از روند ارزیابی‌ها، تأثیر این اتفاق را بر فرایند سامان‌دهی بررسی کند.

سال ۱۳۹۶

در شمار کتاب‌های مناسب دوره‌های تحصیلی مربوط معرفی می‌شوند.

اما در بین دوره‌های آموزشی، دوره‌های ابتدایی و متوسطه دوم به ترتیب با ۱۱۵۸ و ۹۱۴ عنوان کتاب، جایگاه‌های نخست را اشغال کرده‌اند. پیش‌دبستانی با ۵۶۹ و متوسطه اول با ۵۳۲ عنوان با فاصله کمی از هم در جایگاه‌های بعد قرار گرفته‌اند. دو دوره فنی و حرفه‌ای و کودکان استثنایی نیز همان‌طور که انتظار می‌رود، در آخرین رده جدول جای دارند. (جدول شماره ۱)

اما از نظر کیفیت، در سال ۱۳۹۶، بیشترین نسبت کتاب‌های مناسب با رقم ۶۸ درصد، در کتاب‌های داستانی دیده می‌شود. این رقم در کتاب‌های آموزشی کودکان استثنایی، دوره‌های

زمانی که سامانه کنترل کیفیت منابع آموزشی و تربیتی مکتوب، بر اساس تاریخ تنظیم شده، ثبت کتاب‌های نوزدهمین دوره فعالیت سامان‌دهی (چاپ اول ۱۳۹۶) را متوقف کرد، شمارشگر دبیرخانه روی رقم ۴۹۰۴ ایستاد. از این تعداد کتاب، برای ۴۷۷۴ عنوان، یکی از دو نتیجه مناسب یا غیر مناسب رقم زده شد؛ اما ۱۳۰ عنوان یا به لحاظ زمانی نخستین بار قبل از سال ۱۳۹۵ چاپ شده بودند، یا به لحاظ موضوعی ارتباطی بین آن‌ها و آموزش و پرورش پیدا نشد. در بین کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۶، گروه کتاب‌های داستانی از بیشترین فراوانی برخوردار است. بخش گسترده‌ای از کتاب‌های داستانی بین دوره‌های آموزشی مشترک هستند این کتاب‌ها در نهایت،

جدول ۱. وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۶، بدون احتساب کتاب‌های مشترک

ردیف	گروه یا دوره	مناسب	نامناسب	جمع	نسبت مناسب (درصد)
۱	ابتدایی	۶۱۱	۵۴۷	۱۱۵۸	۵۳
۲	متوسطه اول	۲۰۹	۳۲۳	۵۳۲	۳۹
۳	متوسطه دوم	۳۰۲	۶۱۲	۹۱۴	۳۳
۴	فنی و حرفه‌ای و کاردانش	۱۶۲	۱۴۳	۳۰۵	۵۳
۵	پیش‌دبستانی	۲۹۸	۲۷۱	۵۶۹	۵۲
۶	کودکان استثنایی	۲۷	۲۳	۵۰	۵۴
۷	کتاب‌های داستانی	۸۴۶	۴۰۰	۱۲۴۶	۶۸
	جمع / میانگین	۲۴۵۵	۲۳۱۹	۴۷۷۴	۵۱,۴

و پیش‌دبستانی با ۳۵۷ عنوان رخ داده است و آن‌ها را با فاصله اندکی در جایگاه‌های بعد نشانده است. دو دوره فنی و حرفه‌ای و کاردانش و کودکان استثنایی نیز مانند سال قبل آخرین رده‌های جدول را به خود اختصاص داده‌اند. (جدول شماره ۲)

با مقایسه جدول‌های شماره ۱ و ۲، می‌توان گفت که از نظر کیفیت نیز، در سال ۱۳۹۷ بیشترین نسبت کتاب‌های مناسب با ۸۰ درصد متعلق به کتاب‌های داستانی است که نشان‌دهنده افزایشی قابل توجه به میزان ۱۲ درصد است. با این وصف، بیشترین تغییر کیفی در کتاب‌های دوره ابتدایی با ۱۸ درصد افزایش رخ داده است. در این دوره، میزان کتاب‌های مناسب از رقم ۵۳ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۷۱ درصد در سال ۱۳۹۷ بالغ شده است. این رشد خیره‌کننده احتمالاً به دلیل عدم پذیرش کتاب‌های کمک‌درسی در این دوره رخ داده است که در اواخر سال ۱۳۹۶ ورود آن‌ها به مدارس ممنوع شد. کتاب‌های

ابتدایی، فنی و حرفه‌ای و کاردانش و پیش‌دبستانی با نوسانی اندک بین ۵۲ تا ۵۴ درصد بوده است. اما در کتاب‌های متوسطه اول از ۳۹ و متوسطه دوم از ۳۳ درصد فراتر نرفته است. به این ترتیب میانگین کتاب‌های مناسب سال ۱۳۹۶ روی ۵۱،۴ ایستاده است. (جدول شماره ۱)

سال ۱۳۹۷

تعداد کتاب‌های دریافت شده توسط دبیرخانه سامان‌دهی در بیستمین دوره فعالیت آن (چاپ اول ۱۳۹۷) نسبت به سال پیش‌تر، همان‌طور که انتظار می‌رفت به دلیل گرانی کاغذ، با کاهشی ۱۳ درصدی روبه‌رو شد. بر این اساس عناوین کتاب‌های ثبت و دریافت شده در دبیرخانه به ۴۲۶۵ عنوان رسید. اتفاق شگفت و غیر قابل انتظار این بود که علی‌رغم کاهش عناوین کتاب‌ها، مجموع صفحات ارزیابی شده، از ۵۹۸،۴۲۷ صفحه در سال گذشته، به رقم ۶۳۴،۷۴۲ صفحه

جدول ۲. وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۷، بدون احتساب کتاب‌های مشترک

ردیف	گروه یا دوره	مناسب	نامناسب	جمع	نسبت مناسب (درصد)
۱	ابتدایی	۶۰۰	۲۴۹	۸۴۹	۷۱
۲	متوسطه اول	۱۵۷	۲۰۲	۳۵۹	۴۴
۳	متوسطه دوم	۲۹۷	۷۳۱	۱۰۲۸	۲۹
۴	فنی و حرفه‌ای و کاردانش	۱۶۳	۱۳۳	۲۹۶	۵۵
۵	پیش‌دبستان	۱۹۱	۱۶۶	۳۵۷	۵۴
۶	کودکان استثنایی	۱۷	۹	۲۶	۶۵
۷	داستانی	۹۰۷	۲۲۸	۱۱۳۵	۸۰
	جمع/ میانگین	۲۳۳۲	۱۷۱۸	۴۰۵۰	۵۷،۶

کمک‌درسی در بین انواع کتاب‌ها، معمولاً پایین‌ترین میزان کتاب‌های مناسب را دارند. (نگاه کنید به جدول‌های ۶ و ۷) کمترین نوسان در کیفیت کتاب‌های مناسب دو سال، در دوره فنی و حرفه‌ای و کاردانش با ۲ درصد افزایش رخ داده است. تنها دوره‌ای که کیفیت کتاب‌های آن در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال قبل کاهش یافته است، دوره متوسطه دوم است که میزان کتاب‌های مناسب آن از ۳۳ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۲۹ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است. این کاهش ۴ درصدی چنان‌که در جای دیگری از همین مقاله نشان داده شده است، بی‌تردید تحت تأثیر کتاب‌های کمک‌درسی

(بیش از ۶ درصد) افزایش یافت. به عبارت دیگر محتوای مورد ارزیابی نه تنها کاهش نیافت، که روندی صعودی طی کرد و به زبانی بهتر کتاب‌ها قطورتر شدند.

در بین کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۷، گروه کتاب‌های داستانی با ۱۱۳۵ عنوان همچنان از بیشترین فراوانی برخوردار است. اما در بین دوره‌های آموزشی، جایگاه دوره‌های ابتدایی و متوسطه دوم نسبت به سال پیش جابه‌جا شده است. به این ترتیب دوره متوسطه دوم با ۱۰۲۸ عنوان در صدر و دوره ابتدایی با ۸۴۹ عنوان در جایگاه بعد قرار گرفته است. همین اتفاق بین دوره‌های متوسطه اول با ۳۵۹

جدول ۳. مقایسه تعداد کتاب‌های ارزیابی شده در دو سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷

ردیف	گروه یا دوره	سال ۱۳۹۶	سال ۱۳۹۷	میزان تغییر (تعداد)	میزان تغییر (درصد)
۱	ابتدایی	۱۱۵۸	۸۴۹	۳۰۹-	۲۷-
۲	متوسطه اول	۵۳۲	۳۵۹	۱۷۳-	۳۳-
۳	متوسطه دوم	۹۱۴	۱۰۲۸	۱۱۴	۱۲
۴	فنی و حرفه‌ای و کاردانش	۳۰۵	۲۹۶	۹-	۳-
۵	پیش‌دبستانی	۵۶۹	۳۵۷	۲۱۲-	۳۷-
۶	کودکان استثنایی	۵۰	۲۶	۲۴-	۴۸-
۷	کتاب‌های داستانی	۱۲۴۶	۱۱۳۵	۱۱۱-	۹-
۸	نامرتب زمانی و موضوعی	۱۳۰	۲۱۵	۸۵	۶۵
	جمع / میانگین	۴۹۰۴	۴۲۶۵	۶۳۹-	۱۳-

× کتاب‌های نامرتب کتاب‌هایی هستند که به دلیل زمان چاپ یا موضوع کتاب‌ها غیرمرتبط تشخیص داده می‌شوند و مورد ارزیابی قرار نمی‌گیرند.

جدول ۴. کتاب‌های رسیده بر حسب محل نشر

محل نشر	تعداد کتاب‌ها در ۱۳۹۶	تعداد کتاب‌ها در ۱۳۹۷	میزان کاهش (درصد)
شهرستان	۹۸۴	۶۶۸	۳۲
تهران	۳۹۲۰	۳۵۹۷	۸

در هر دو سال اخیر، شهرهای قم، مشهد و اصفهان، پس از تهران، به ترتیب بیشترین سطح مشارکت را به خود اختصاص داده‌اند. از جدول شماره ۵، آشکار است که کتاب‌های این سه شهر مهم در برابر کاهش ۸ درصدی سهم تهران (جدول ۴)، به‌طور میانگین ۳۷ درصد کاهش یافته است. شهر قم در بین سه شهر مذکور با بیشترین کاهش روبه‌رو بوده است. وضعیت این سه ناشر شهرستانی در جدول ۵ مقایسه شده است.

جدول ۵. سهم ناشران سه شهر مهم کشور از کتاب‌های رسیده

شهر	تعداد کتاب‌ها در ۱۳۹۶	تعداد کتاب‌ها در ۱۳۹۷	میزان کاهش (درصد)
قم	۳۲۸	۱۷۷	۴۶
مشهد	۱۸۲	۱۲۵	۳۱
اصفهان	۱۴۲	۱۱۱	۲۲
جمع / میانگین	۶۵۲	۴۱۳	۳۷

بوده است. اجمالاً می‌توان نتیجه گرفت که کاهش تعداد عناوین کتاب‌ها در سال ۱۳۹۷، منجر به افزایش کیفیت کتاب‌ها شده است.

وضعیت مشارکت ناشران در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷

چنان که گفته شد تعداد کتاب‌های دریافت شده در سال ۱۳۹۷، نسبت به سال قبل از آن کاهش یافته است. گرانی کاغذ و کاهش انتشار کتاب، در میزان مشارکت ناشران نیز اثر گذاشته است. مطابق آمار، در سال گذشته سهم ناشران شهرستانی از کل کتاب‌های ارسالی ۲۰ درصد بود که امسال به ۱۶ درصد کاهش یافته است.

از حیث میزان مشارکت، در سال ۱۳۹۶، تعداد ۳۶۴ ناشر در ارسال کتاب مشارکت کرده بودند که این رقم در سال ۱۳۹۷ به ۳۲۶ ناشر بالغ شد (۱۰ درصد کاهش). هم‌زمان میانگین تعداد کتاب‌های ارسالی هر ناشر از رقم ۱۳،۵ به ۱۳،۱ کتاب رسید.

در یک نگاه ساده، چنین برداشت می‌شود که ناشران شهرستانی در ماجرای گرانی کاغذ بیشتر آسیب دیده‌اند. بررسی میزان کاهش کتاب‌های دو گروه در مقایسه با سال قبل خودشان، نشان می‌دهد که در برابر ۸ درصد کاهش کتاب‌های ارسالی توسط ناشران تهرانی در سال ۱۳۹۷، کتاب‌های ناشران شهرستانی ۳۲ درصد کاهش یافته است. همچنین در سال گذشته ناشرانی از ۵۴ شهر در این مشارکت نقش داشتند که امسال به ۴۳ شهر محدود شده است.

وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده بر حسب نوع کتاب

مقایسه وضعیت نوع کتاب‌های ارزیابی شده نیز، تصویر جالبی از کتاب‌ها ارائه می‌دهد. مقایسه دو جدول ۶ و ۷ نشان می‌دهد نسبت کتاب‌های مناسب آموزشی و داستانی مناسب به مجموع کتاب‌های ارزیابی شده، هر کدام ۱۰ درصد افزایش یافته است. بدین ترتیب که نسبت کتاب‌های آموزشی دانش‌افزایی از ۵۵ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۶۵ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ در همین دوره، نسبت کتاب‌های داستانی از ۷۰ درصد کتاب مناسب به ۸۰ درصد صعود کرده است؛ در مقابل، کتاب‌های کمک‌درسی مناسب در همین فاصله زمانی با ۱۲ درصد کاهش، از ۲۲ درصد به رقم ۱۰ درصد کاهش یافته است که شایان تأمل است. نکته جالب توجه دیگر در مقایسه دو جدول، شیب کاهش انواع کتاب‌هاست. همان‌طور که اشاره شد، مجموع تعداد

کتاب‌ها در سال اخیر با کاهشی ۱۳ درصدی روبه‌رو بوده است. بر اساس دو جدول ۶ و ۷، تعداد کتاب‌های آموزشی دانش‌افزایی ۱۱ درصد، کتاب‌های داستانی ۱۴ درصد و کتاب‌های کمک‌درسی ۲۳ درصد کاهش یافته‌اند. کاهش چشم‌گیر تعداد کتاب‌ها، در گروه سوم، به دلیل ممنوعیت ورود کتاب‌های کمک‌درسی به مدارس ابتدایی و به تبع آن عدم پذیرش کتاب‌های کمک‌درسی دوره ابتدایی از آغاز سال ۱۳۹۷ موجه به نظر می‌رسد. کاهش نسبت کتاب‌های کمک‌درسی مناسب نیز بی‌ارتباط با این موضوع نیست. نسبت کتاب‌های کمک‌درسی تأیید شده در دوره ابتدایی بالاتر از میانگین این گروه از کتاب‌ها در دوره‌های متوسطه اول و دوم بود و در نتیجه میانگین این گروه از کتاب‌ها را افزایش می‌داد. با این وصف همان‌گونه که گفته شد، موضوع، شایان توجه و تدبیر جدی است.

جدول ۶. وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۶ بر حسب نوع کتاب

ردیف	دوره	کتاب‌های مناسب	کتاب‌های نامناسب	جمع	نسبت کتاب‌های مناسب (درصد)
۱	کتاب‌های آموزشی دانش‌افزایی	۱۱۵۴	۹۶۲	۲۱۱۶	۵۵
۲	کتاب‌های کمک‌درسی	۲۶۱	۹۱۴	۱۱۷۵	۲۲
۳	کتاب‌های داستانی	۱۰۴۰	۴۴۳	۱۴۸۳	۷۰
	جمع / میانگین	۲۴۵۵	۲۳۱۹	۴۷۷۴	۵۱,۴

جدول ۷. وضعیت کتاب‌های ارزیابی شده در سال ۱۳۹۷ بر حسب نوع کتاب

ردیف	دوره	کتاب‌های مناسب	کتاب‌های نامناسب	جمع	نسبت کتاب‌های مناسب (درصد)
۱	کتاب‌های آموزشی	۱۲۲۳	۶۷۳	۱۸۹۶	۶۵
۲	کتاب‌های کمک‌درسی	۸۹	۷۹۶	۸۸۵	۱۰
۳	کتاب‌های داستانی	۱۰۲۰	۲۴۹	۱۲۶۹	۸۰
	جمع / میانگین	۲۳۳۲	۱۷۱۸	۴۰۵۰	۵۷,۶